

Droga cierniowa do energetyki obywatelskiej

20 lutego 2016r. mija pierwsza rocznica uchwalenia ustawy o odnawialnych źródłach energii. Ustawa nie realizuje celu w jakim została uchwalona. Daleki od doskonałości był długi proces legislacyjny i nawet nie skrywana niechęć, a czasami wręcz arogancja rządu wobec inicjatyw obywatelskich w energetyce. Opór rządu i potężnych monopolii został niemalże cudem przełamany, ale kosztem jakości regulacji. Jednak o ustawie, zgodnie z wynikami ostatnich badań wie, aż 30% Polaków. Społeczeństwo wie o tej regulacji, a przy okazji więcej o całej energetyce z jednego powodu – z powodu wprowadzenia do niej, w dramatycznych okolicznościach, tzw. poprawki prosumenckiej, która dzięki taryfom gwarantowanym miała od 1-go stycznia br. umożliwić obywatelom i małym firmom bezpieczne inwestowanie w mikroinstalacje odnawialnych źródeł energii o mocy do 10 kW. Tak się nie stało. Sejm 28 grudnia ub. roku odroczył o 6 miesięcy wejście w życie tego przepisu, nie pytając obywateli.

I tutaj rodzi się pytanie, czy Polska, w całym tym procesie postępuje zgodnie z przesłaniem papieża Franciszka? *„Biorąc pod uwagę, że czasami prawo na skutek korupcji okazuje się nieudolne, konieczna jest decyzja polityczna spowodowana presją ludności. Społeczeństwo, poprzez organizacje pozarządowe i stowarzyszenia pośredniczące, powinno zmusić rządy do opracowania standardów, procedur i ściślejszych kontroli. Jeśli obywatele nie kontrolują władzy politycznej – ogólnokrajowej, regionalnej i samorządowej – to nie jest również możliwe udaremnienie szkód ekologicznych¹.”*

Z okazji rocznicy uchwalenia po raz pierwszy w historii RP prosumenckich przepisów Instytut Energetyki Odnawialnej opracował kalendarium² burzliwych prac nad ustawą o odnawialnych źródłach energii: **od prosumenckiego projektu ustawy z grudnia 2011 roku do uchwalenia poprawki prosumenckiej w dniu 20 lutego 2015 roku. Jest to historia o tym, jak trudno przebić się z nowymi ideami i z innowacjami w energetyce, ale też o tym, że nawet tam, gdzie rządzi prawo silniejszego, jest zawsze przestrzeń na dobrą zmianę.**

¹ Encyklika LAUDATO SI' Ojca Świętego Franciszka poświęcona trosce o wspólny dom [179]., 24 maja 2015 rok

² Kalendarium powstało na podstawie materiałów archiwalnych zgromadzonych w IEO. W znacznej mierze bazuje na informacjach publicznych publikowanych w serwisie IEO www.ieo.pl (w aktualnościach).

Pierwsze koncepcje ustawy o OZE prezentowane przez utworzony w styczniu 2011 roku w Ministerstwie Gospodarki - Departament Energii Odnawialnej)

Koncepcja wdrożenia dyrektyw 2009/28/WE o promocji energii z odnawialnych źródeł energii (OZE) w formie dedykowanego aktu prawnego („ustawa o OZE”) zatwierdzona została w „Krajowym planie działań na rzecz odnawialnych źródeł energii” potwierdzony uchwałą rady Ministrów z 5 grudnia 2010 roku. Zrezygnowano z zalecanego, w przypadku trudniejszych regulacji formalnego etapu przygotowania i publicznej konsultacji założeń do ustawy o OZE. W pierwszym półroczu 2011 roku Departament Energii Odnawialnej (DEO/MG) opracowywał koncepcję ustawy o OZE. Pierwsze publiczne nieformalne prezentacje ogólnych założeń do ustawy o OZE pojawiły się jesienią 2011 roku.

Wstępny etap prac legislacyjnych nad projektem ustawy o OZE – wersja 1.0

22.12.2011

22 grudnia 2011r. Ministerstwo Gospodarki zaprezentowało pakiet trzech ustaw z sektora energetyki. W trójpakcie znalazło się **Prawo energetyczne** oraz dwie zupełnie nowe ustawy: **Prawo gazowe** i **ustawa o odnawialnych źródłach energii**. Projekt nowych regulacji dotyczących OZE co do zasady utrzymywał dotychczasowy system wsparcia OZE polegający na obowiązku uzyskania i przedstawienia do umorzenia tzw. zielonych certyfikatów, jednak w istotnym stopniu ten system zmodyfikował, zakładając m.in. zróżnicowanie wartości certyfikatów w zależności od rodzaju i wielkości źródła energii oraz czasu jego oddania do użytku. Dla mikroinstalacji i małych instalacji OZE zaproponowano specjalny sposób rozliczeń energii sprzedawanej i zużywanej na własne potrzeby nie zapewniający opłacalności inwestowania w mikroinstalacje w grupach taryfowych G11 (<40 kW) , C11 oraz, w mniejszym zakresie C21 (o mocach do 250 kW). W uwagach do projektu Instytut Energetyki Odnawialnej postulował wprowadzenie systemu stałych taryf (FiT), wspólnych dla wszystkich mikroinstalacji przyłączonych do sieci niskiego napięcia. Do Ministerstwa wpłynęło wiele uwag i propozycji przedstawiali sektora OZE.

Ministerstwo Gospodarki zakończyło prace nad ustawą o OZE w wersji 2.0

27.07.2012

Ustawa o odnawialnych źródłach energii została zatwierdzona przez kierownictwo resortu gospodarki. Resort uwzględnił wiele kluczowych postulatów branży OZE. Zmiany dotyczyły m.in. wprowadzenia systemu taryf gwarantowanych FiT dla mikroinstalacji i małych instalacji OZE o mocy maksymalnie do 200 kW. Przedstawiony projekt ustawy o odnawialnych źródłach energii uderzał w interesy wielkich koncernów energetycznych zarabiających na zielonych certyfikatach wydawanych na energię wytwarzaną we współspalaniu biomasy z węglem oraz energię wytwarzaną w dużych, zamortyzowanych elektrowniach wodnych.

IEO proponuje stawki FiT oparte na analizach kosztu produkcji energii (LCOE)

13.09.2012

Instytut Energetyki Odnawialnej na zlecenie Ministerstw Gospodarki wykonał [analizę](#) możliwości wprowadzenia systemu Feed-in tariff (FiT) dla mikro i małych instalacji OZE oraz proponowanych w projekcie ustawy o odnawialnych źródłach energii stawek.

Ministerstwo Gospodarki publikuje trzeci projekt ustawy o OZE w wersji 3.0 (2.0.1)

04.10.2012

Po nieco ponad dwóch miesiącach Ministerstwo Gospodarki dokonało odsłony trzeciego projektu ustawy o OZE pokrywającego się, co do zasady, z założeniami projektu ustawy w wersji 2.0., a wkrótce potem kolejną wersję 4.0 (2.0.2)

Mały trójpak energetyczny ponownie w Sejmie

30.10.2012

Do Sejmu trafił tzw. „mały trójpak energetyczny”, czyli projekt nowelizacji Prawa energetycznego. Przepisy mają w przyspieszonym tempie wprowadzić do polskiego prawa najważniejsze regulacje pakietu trzech ustaw energetycznych przygotowywanych przez rząd. Było to efektem presji, jaką na rządzie wywarło wszczęcie postępowania Komisji Europejskiej przeciwko Polsce za niewdrożenie dyrektywy 2009/28/WE. Projekt regulacji wprowadzał uproszczenia administracyjne i rozwiązania dla mikroinstalacji w postaci możliwości [odsprzedaży nadwyżek energii](#) po cenie wynoszącej 80% średniej ceny energii z poprzedniego roku.

Mały” trójpak w wersji zaproponowanej przez posłów jest jedynie prowizorycznym rozwiązaniem i skutecznie odwraca uwagę od procedowania nad rządowym projektem Ustawy o OZE. IEO w swoim stanowisku podkreślał, że wprowadzenie tego zastępczego rozwiązania stwarza zagrożenie, że wypracowany przez Ministerstwo Gospodarki projekt ustawy zostanie zdegradowany w legislacyjnej hierarchii ważności.

Komisja sejmowa przyjęła "mały trójpak"

24.05.2013

Sejmowa komisja gospodarki przyjęła w pierwszym czytaniu „mały trój pak”. Dużą aktywność i wpływ na przepisy prosumenckie wykazuje Polskie Towarzystwa Przesyłu i Rozdziału Energii Elektrycznej. Udział branży OZE w konsultacjach jest znikomy.

IEO publikuje „Krajowy plan rozwoju mikroinstalacji odnawialnych źródeł energii do 2020 roku”

11.07.2013

Mapa drogowa „[Krajowy plan rozwoju mikroinstalacji odnawialnych źródeł energii do roku 2020](#)”, opracowana przez Instytut Energetyki Odnawialnej analizuje rynek mikroinstalacji OZE do wytwarzania ciepła i energii elektrycznej oraz informuje o korzyściach wynikających z upowszechnienia energetyki prosumenckiej. Według autorów raportu rynek mikroinstalacji w obecnym czasie wart jest **4,5 mld zł**, a w 2020 r. – przy odpowiedniej polityce – jego wartość może wzrosnąć sześciokrotnie, **do 26,5 mld zł**. Jak wynika z badania TNS OBOP, przeprowadzonego na zlecenie IEO – polskie społeczeństwo chce korzystać z odnawialnych źródeł energii, w szczególności z mikrogeneracji „obywatelskiej”. Zainteresowanych bezpośrednimi inwestycjami w tym sektorze jest wówczas 45 proc. badanych. IEO wskazuje, że korzyści wynikające z „mapy drogowej”, zwłaszcza po stronie produkcji urządzeń, rozwoju zielonej gospodarki i tworzenia zrębów energetyki obywatelskie mogą być zrealizowane tylko wtedy, gdy elementem wsparcia OZE będzie system taryf gwarantowanych (taką możliwość daje „Krajowy plan działań w zakresie energii z odnawialnych źródeł energii”

Parlament przyjął "mały trójpak"

26.07.2013

Parlament przyjął poselską nowelizację prawa energetycznego, tzw. mały trójpak. *Nowelizacja nie zapewnia jednak żadnego systemu wsparcia dla mikroinstalacji oraz nie rozwiązuje innych, poważnych problemów branży energetyki odnawialnej w Polsce* - napisała Koalicja Klimatyczna w komunikacie prasowym przygotowanym wspólnie ze Związkiem Pracodawców Forum Energetyki Odnawianej. I dodaje: *przygotowywana nowelizacja prawa energetycznego (...) częściowo znosi prawne i biurokratyczne bariery dla inwestujących w mikroinstalacje.*

Nowa wersja ustawy o odnawialnych źródłach energii 4.1 (5.0)

12.11.2013

Ministerstwo Gospodarki przekazało do uzgodnień międzyresortowych oraz konsultacji społecznych kolejny, zdecydowanie zmieniony projekt ustawy o odnawialnych źródłach energii. Dorobek 2 lat pracy nad pierwotnym projektem ustawy o OZE i uzyskany w końcu konsensus społeczny zostanie całkowicie odrzucony. Nowy projekt ustawy powstaje w Kancelarii Premiera Rady Ministrów (KPRM). Duży wpływ na jego kształt ma Polski Komitet Energii Elektrycznej. Rząd odrzuca koncepcje taryf gwarantowanych i zróżnicowanych technologicznie zielonych certyfikatów i proponuje system aukcyjny w wersji niespotykanej na świecie doktrynalnej formie (bez zróżnicowania technologicznego oraz bez podziału na technologie innowacyjne i przestarzałe).

Pomimo zupełnie nowej koncepcji ustawy, która poszła w kierunku diametralnie innym niż wyniki konsultacji społecznych z 2012 roku, Ministerstwo Gospodarki twierdzi, że zmiana koncepcji wynika z konsultacji i do konsultacji już nigdy nie powraca.

Wsparcie wielkich koncernów kosztem małych producentów energii i współspalania biomasy z węglem kosztem alternatywnych źródeł - to najważniejsze zarzuty pod adresem przygotowanego przez resort gospodarki projektu ustawy o odnawialnych źródłach energii (OZE). [Uwagi do projektu ustawy](#) zgłosił IEO.

W ślad za tym Instytut Energetyki Odnawialnej dokonał [analizy oceny skutków regulacji](#) (OSR) dla projektu ustawy o OZE w najnowszej wersji 4.1, skierowanej na Komitet Stały Rady Ministrów w dniu 31 grudnia 2013 r. IEO uważa, że regulacja wpłynie znacznie silniej na energetykę odnawialną niż to przedstawiono w OSR i będzie to wpływ dalece bardziej negatywny, w szczególności jeśli chodzi o małe źródła, mikroinstalacje oraz mniejszych, niezależnych producentów energii z OZE, a także cały rynek zielonej energii i sektor innowacji. Zdaniem IEO regulacja wpłynie też na kształt całego sektora energetyki, a nawet szerzej - na model rozwoju gospodarczego kraju i spójność społeczną, do czego nawet w najmniejszym stopniu nie nawiązuje błędnie wykonany OSR. IEO ostrzega, że projekt regulacji w wersji 4.1 będzie też źródłem większych, niż oszacowano błędnie w OSR, kosztów finansowych po stronie inwestora, ale też po stronie podatnika i konsumenta energii.

Kolejne wersje projektu ustawy o OZE

29.01.2014 - 02.04.2014

Datowany na 29 stycznia projekt ustawy o odnawialnych źródłach energii opublikowało Rządowe Centrum Legislacyjne (RCL). Ze strony RCL usunięta krytyczną ocenę OSR Instytutu Energetyki Odnawialnej. Od tego momentu nie zmiana się OSR, ale pojawiają się kolejne wersje rządowego projektu ustawy o OZE, odpowiednio 04.02.2014 i 02.04.2014 (projekt datowany na 28.03.2014) i setki kolejnych poprawek już w uchwalonej przez rząd projekcie ustawy o OZE (w większości autopoprawek rządowych w latach 2014-2015). Organizacje pozarządowe i zrzeszenia

przedsiębiorców reprezentujące branżę OZE wystosowały pismo do ministra gospodarki w sprawie nowej ustawy o OZE. Ich zdaniem projekt jest niezgodny z założeniami dyrektywy Parlamentu Europejskiego w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych.

Ustawa OZE przyjęta przez Radę Ministrów

08.04.2014

Rada Ministrów na posiedzeniu w dniu 8 kwietnia 2014 roku przyjęła projekt ustawy o odnawialnych źródłach energii autorstwa Ministerstwa Gospodarki - podał resort w komunikacie.

Ustawa o OZE do KE

06.05.2014

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów (KPRM) w piśmie do szefa resortu gospodarki datowanym na 30 kwietnia wnioskuje o wszczęcie procedury notyfikacji przed Komisją Europejską mechanizmów wsparcia energetyki odnawialnej zaproponowanych w projekcie ustawy o OZE. Później rząd całkowicie rezygnuje z tej procedury, prowadząc tym samym nie tylko do wprowadzania ustawą instrumentów wsparcia niedostosowanych do rynku krajowego, ale to praktycznego zablokowania możliwości wejścia w życie już uchwalonych przepisów. Niejasną rolę w tej sprawie odegrał UOKiK, który w tym czasie zaangażowany był w postępowanie Komisji Europejskiej sprawdzające nadmierną ilość wsparcia dla współspalania i zamortyzowanych elektrowni wodnych.

Projekt ustawy o OZE w sejmie

08.07.2014

Rządowy projekt ustawy o odnawialnych źródłach energii trafił do Parlamentu.

Posiedzenie Komisji Nadzwyczajnej ds. energetyki i surowców energetycznych

28.08.2014r.

Podczas posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej ds. energetyki i surowców energetycznych przyjęto wniosek poseł Anny Zalewskiej z Prawa i Sprawiedliwości (PiS) o zorganizowanie wystąpienia publicznego ws. projektu ustawy o OZE. *Konsultacje społeczne ws. rządowego projektu ustawy o OZE były fikcją, pisali go lobbyści, dlatego tak ważne jest wystąpienie publiczne w tej sprawie - ocenili na piątkowej konferencji posłowie PiS.*

Wysłuchanie publiczne ws. ustawy o OZE

15.09.2014

Instytut Energetyki Odnawialnej [postuluje wprowadzenie w ustawie OZE wyższych taryf dla instalacji prosumenckich](#).

Posiedzenie prezydium komisji nadzwyczajnej ds. rozpatrzenia projektu ustawy o OZE

21.11.2014

Podczas posiedzenia prezydium komisji nadzwyczajnej ds. rozpatrzenia projektu ustawy o OZE wstępnie uzgodniono, że prosumenci będą otrzymywać 100 proc. ceny rynkowej za energię elektryczną odsprzedawaną do sieci, pojawiły się też propozycje ograniczenia współspalania biomasy z węglem.

Poseł Artur Bramora zgłasza poprawkę prosumencką do projektu ustawy o OZE

25.11.2014

Podczas posiedzenia podkomisji sejmowej z dnia 25 listopada pracującej nad rządowym projektem ustawy o odnawialnych źródłach energii, poseł Artur Bramora z klubu PSL zgłosił poprawkę prosumencką, która ma na celu wprowadzenie tzw. taryfy gwarantowanej na energię elektryczną wyprodukowaną w najmniejszych, przydomowych źródłach prosumenckich o mocach do 10 kW. Jednocześnie rząd zgłasza coraz więcej autopoprawek do projektu ustawy o OZE.

Zwolennicy energetyki prosumenckiej piszą do posłów

13.01.2015

83 organizacje, firmy i instytucje wystosowały [list do posłów](#), w którym wzywają do poprawienia ustawy o odnawialnych źródłach energii. W liście jego sygnatariusze wytykają między innymi wady obecnie procedowanego projektu ustawy o OZE oraz podkreślają, że brakuje w nim rzeczywistego wsparcia dla prosumenckich instalacji bazujących na odnawialnych źródłach energii.

Drugie czytanie projektu ustawy o OZE w Sejmie

13.01.2015

Podczas drugiego czytania projektu ustawy o OZE na posiedzeniu plenarnym Sejmu zgłoszono do niego szereg poprawek, które będą głosowane podczas posiedzenia podkomisji. PiS zgłosił wniosek o odrzucenie całego projektu.

Dziesiątki poprawek do rządowego projektu ustawy o odnawialnych źródłach energii (OZE) zgłosili posłowie w Sejmie. Projekt został ponownie skierowany do prac w komisji.

Sejm uchwalił ustawę o odnawialnych źródłach energii

16.01.2015

Sejm uchwalił ustawę o odnawialnych źródłach energii. Posłowie wcześniej przyjęli część spośród 64 poprawek do projektu, zgłoszonych w II czytaniu. Sejm, głosami opozycji i podzielonego klubu PSL przegłosował też poprawkę prosumencką zgłoszoną jako wniosek mniejszości przez posła Artura Bramorę.

Eksperti i środowiska ekologiczne twierdzą, że uchwalona przez Sejm ustawa o OZE może być pierwszym krokiem w kierunku energetyki obywatelskiej w Polsce. Wskazują jednak na konieczność dalszych zmian, które pozwolą produkować energię elektryczną m.in. także spółdzielniom mieszkaniowym.

Przed planowanym na 29 stycznia posiedzeniem senackiej Komisji Gospodarki Narodowej w mediach pojawia się coraz więcej oświadczeń i artykułów sponsorowanych przez sektor energetyczny odnośnie rzekomych zagrożeń (bezpieczeństwo energetyczne i „olbrzymie koszty”) z powodu wprowadzenia taryf gwarantowanych dla prosumenckich instalacji OZE (mają weprzeć postanie tylko 800 MW nowych mocy)..

IEO. Koszty netto poprawki prosumenckiej wyniosą 550 mln zł

28.01.2015

Instytut Energetyki Odnawialnej przygotował [ocenę skutków wprowadzenia w życie poprawki prosumenckiej](#) przyjętej przez Sejm w ustawie o OZE. Wyliczenia IEO wskazują, że koszty netto

wdrażania w Polsce, w latach 2016-2020, taryf gwarantowanych FIT dla mikroprosumentów wyniosą łącznie 550 mln zł, a koszt energii nie wzrośnie o więcej niż 0,1-0,2% (podczas koszty wsparcia dla dużych źródeł OZE poodnoszą cenę energii o 10-20%).

Ustawa o OZE w Senacie. MG wnosi wniosek o odrzucenie poprawki prosumenckiej

29.01.2015

Podczas posiedzenia senackich Komisji Gospodarki Narodowej i Komisji Środowiska przedstawiciel Ministerstwa Gospodarki w imieniu rządu zgłosił poprawkę mającą na celu odrzucenie przez Senat przyjętej wcześniej przez Sejm tzw. poprawki prosumenckiej. Rząd niespodziewanie proponuje podniesienie ceny sprzedaży energii z instalacji prosumenckich z 80% średniej ceny z pośredniego roku do 210% tej ceny. Tak jak i w całym procesie ustawodawczym nie przedstawia żadnego ekonomicznego uzasadnienia do swoich propozycji i nie wiadomo z jakiego powodu koszt energii z mikroinstalacji w ciągu jednej nocy wzrasta 3 krotnie .

Komisja nie dopuszcza do głosu wnioskodawcy poprawki prosumenckiej – posła Artura Bramory, który (poprzez senatorów) chce w trybie autopoprawki doprecyzować poprawkę prosumencką do zmieniającego się - w wyniku dziesiątek autopoprawek rządowych - projektu ustawy.

W tym dniu lutego ekologiczne organizacje pozarządowe publikują [w prasie podziękowanie](#) dla 220 posłów, w tym wszystkich posłów Klubu Parlamentarnego Prawa i Sprawiedliwość, którzy przegłosowali poprawkę prosumencką.

Głosowanie nad ustawą o OZE w Senacie

06.02.2015

Tzw. „kompromisowy” przepis o tzw. cenie odsprzedaży nadwyżek energii z instalacji prosumenckich to jedna z poprawek do ustawy o odnawialnych źródłach energii, przyjętych przez Senat.

Kompromisowy zapis artykułu o tzw. taryfach gwarantowanych zaproponowała grupa senatorów PO. Według senatora Kazimierza Kleiny, poprawka może pogodzić racje rządu i tzw. prosumentów, popieranym m.in. przez PSL.

Wprowadzone przez senat poprawki odnośnie poziomu wsparcia dla instalacji prosumenckich sprawiają, że w 2016 roku nie będzie opłacalna w zasadzie żadna z inwestycji w mikroinstalacje - [ocenia Instytut Energetyki Odnawialnej.](#)

Sejmowa Komisja rekomendowała przyjęcie poprawki do ustawy o OZE

17.02.2015

Sejmowa komisja nadzwyczajna zarekomendowała przyjęcie wprowadzonej przez Senat „kompromisowej” poprawki do ustawy o OZE dot. mikroproducentów energii. Od głosu wstrzymali się posłowie PiS. Klub PSL zapowiedział, że będzie głosował przeciwko senackiej poprawce, czyli poprze poprawkę w wersji zgłoszonej przez posła Bramorę i pierwotnie uchwalonej przez Sejm.

Sejm odrzucił poprawki Senatu do ustawy o OZE i tym samym przyjął ustawę OZE i poprawkę prosumencką

20.02.2015

Sejm, wbrew stanowisku rządu i koalicji rządowej odrzucił kontrowersyjne poprawki Senatu do ustawy o odnawialnych źródłach energii dot. mikroinstalacji prosumenckich. [Za poprawką głosowała cała opozycja, w tym klub PiS i klub PSL, przeciw – posłowie PO.](#) Sejm przywrócił tym samym system taryf gwarantowanych dla mikroprosumentów.

Epilog – czyli o dalszych losach wybranych bohaterów po szczęśliwym zakończeniu ...

Poprawka prosumencka zmobilizowała tysiące osób do niezwyklej aktywności obywatelskiej. Trudno byłoby je wymienić, ale tak jak jest potrzebna pamięć i polityka historyczna, której elementem może stać się kiedyś historia wprowadzania idei presumpcji w polskiej energetyce i w polskim prawie, tak samo potrzebne są żywe symbole – osoby które wspierały dążenia obywateli, wtedy kiedy było najtrudniej.

14 maja 2015 roku, niemalże razem z ogłaszaniem Papieskiej Ekologicznej Encykliki, na Forum Energetyki Prosumenckiej ustanowiono wyróżnienie „Laur prosumenta”. [Pierwszymi laureatami nagrody prosumenckiej zostali](#) Poseł Artur Bramora w kategorii „polityk”, prof. Maciej Nowicki, w kategorii „autorytet” i red. Ewa Podolska w kategorii „dziennikarz”. Historia „poprawki prosumenckiej” nie jest jeszcze zakończona, tworzy się na naszych oczach, a idea jaka za nią stoi materializuje się dzięki temu, że jest pamięć i pierwsze wspólne doświadczenie.